Vol. 1, Issue 3

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA MUAMMOLI VA INTERFAOL METODLAR VOSITASIDA O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

M.M.O‘rinova

ADPI mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslari yoritilgan. Muammoli ta’lim texnologiyasi hamda interfaol metodlarning kichik maktab yoshidagi bolalar tafakkuriga ta’siri nazariy manbalar tahlili asosida ochib berilgan. Muammoli vaziyat yaratish bosqichlari, «Aqliy hujum», «Klaster», «Venn diagrammasi» kabi metodlarni boshlang‘ich sinf darslarida qo‘llash yo‘llari ko‘rsatilgan, o‘qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, mustaqil fikrlash, muammoli ta’lim, muammoli vaziyat, interfaol metodlar, tanqidiy tafakkur, refleksiya, o‘quv faoliyati.

Аннотация. В данной статье освещены педагогико-психологические основы формирования и развития навыков самостоятельного мышления у учащихся начальных классов. На основе анализа теоретических источников раскрыто влияние технологии проблемного обучения и интерактивных методов на мышление детей младшего школьного возраста. Показаны этапы создания проблемной ситуации, пути применения таких методов, как «мозговой штурм», «кластер», «диаграмма Венна» на уроках в начальных классах, разработаны практические рекомендации для учителей.

Ключевые слова: начальное образование, самостоятельное мышление, проблемное обучение, проблемная ситуация, интерактивные методы, критическое мышление, рефлексия, учебная деятельность.

Annotation. This article highlights the pedagogical and psychological foundations of forming and developing independent thinking skills in primary school pupils. Based on the analysis of theoretical sources, the influence of problem-based learning technology and interactive methods on the thinking of primary school children is revealed. The stages of creating a problem situation and the ways of applying such methods as brainstorming, cluster and Venn diagram in primary school lessons are shown, and practical recommendations for teachers are developed.

Key words: primary education, independent thinking, problem-based learning, problem situation, interactive methods, critical thinking, reflection, learning activity.

Kirish. Bugungi kunda jamiyat hayotining barcha jabhalarida axborot hajmi misli ko‘rilmagan darajada oshib bormoqda. Bunday sharoitda ta’limning vazifasi o‘quvchiga tayyor bilimlarni yetkazishdan iborat bo‘lib qolmasdan, balki uni mustaqil ravishda bilim izlashga, olingan axborotni tahlil qilishga, uning ichidan zarurini ajratib olishga va asosli xulosa chiqarishga o‘rgatishdan iborat bo‘lishi lozim. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonunida ta’lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillaridan biri sifatida shaxsning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, uning intellektual salohiyatini yuksaltirish belgilab qo‘yilgan [1].

Umumiy o‘rta ta’limning milliy o‘quv dasturida ham o‘quvchilarda kompetensiyalarni, jumladan, axborot bilan ishlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga alohida urg‘u berilgan. Xalqaro baholash dasturlari, xususan, PISA tadqiqotlari natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, o‘quvchilarimizning matnni tushunish va undan xulosa chiqarish, nostandart vaziyatlarda bilimlarni qo‘llash borasidagi ko‘rsatkichlarini yanada yaxshilash zarurati mavjud. Bu esa ta’lim jarayonini, eng avvalo, uning poydevori bo‘lgan boshlang‘ich bosqichni sifat jihatidan yangilashni taqozo etadi.

Boshlang‘ich sinf davri bola tafakkuri rivojlanishining eng qulay, ya’ni sensitiv davri hisoblanadi. Aynan 6-10 yoshda bolada ko‘rgazmali-obrazli tafakkurdan so‘z-

mantiqiy tafakkurga o‘tish jarayoni kechadi, o‘quv faoliyati yetakchi faoliyat turiga aylanadi. Agar shu davrda o‘quvchida savol berish, taxmin qilish, o‘z fikrini dalillash, boshqalarning fikrini tinglash va baholash odati shakllantirilmasa, keyingi bosqichlarda buni amalga oshirish ancha murakkablashadi. Afsuski, amaliyotda ayrim boshlang‘ich sinf darslari hanuzgacha reproduktiv usulda, ya’ni «o‘qituvchi tushuntiradi - o‘quvchi takrorlaydi» qolipida tashkil etilmoqda. Bunday yondashuv o‘quvchini faol subyekt emas, balki passiv tinglovchiga aylantirib qo‘yadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, mazkur maqolaning maqsadi boshlang‘ich ta’lim jarayonida muammoli va interfaol metodlarni uyg‘un qo‘llash orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy yo‘llarini ochib berishdan iborat.

Mavzuning o‘rganilganlik darajasi. Mustaqil va tanqidiy tafakkur masalasi pedagogika hamda psixologiya fanlarida uzoq tarixga ega. Amerikalik faylasuf va pedagog J.Dyui o‘zining «Biz qanday fikrlaymiz» asarida refleksiv tafakkur tushunchasini ilgari surib, haqiqiy fikrlash muammoli holatdan, ya’ni shubha va qiyinchilikni his qilishdan boshlanishini asoslab bergan [3]. Uning fikricha, bola o‘zi uchun ahamiyatli bo‘lgan muammoni hal qilish jarayonidagina chinakam fikrlaydi.

L.S.Vigotskiy ta’lim va aqliy rivojlanish o‘rtasidagi munosabatni tahlil qilar ekan, «yaqin rivojlanish zonasi» tushunchasini kiritdi. Olimning ta’kidlashicha, ta’lim rivojlanishdan oldinda yurishi, bola hozircha kattalar yordamida bajara oladigan, ammo ertaga mustaqil bajarishga qodir bo‘ladigan vazifalarga tayanishi kerak [2]. Bu g‘oya muammoli ta’limning psixologik zaminini tashkil etadi: o‘quvchiga beriladigan muammo uning imkoniyatidan biroz yuqori, biroq yordam bilan yechsa bo‘ladigan darajada bo‘lishi lozim. J.Piaje esa 7-11 yoshli bolalar tafakkurini konkret operatsiyalar bosqichi sifatida ta’riflab, bu yoshda mantiqiy amallar aniq, ko‘rgazmali material asosida muvaffaqiyatli bajarilishini ko‘rsatgan [4].

Muammoli ta’lim yaxlit didaktik tizim sifatida M.I.Maxmutov, A.M.Matyushkin va I.Ya.Lerner ishlarida asoslab berilgan. M.I.Maxmutov muammoli ta’limni o‘qituvchi rahbarligida muammoli vaziyatlar yaratish va o‘quvchilarning ularni hal qilish bo‘yicha faol mustaqil faoliyatini tashkil etishga asoslangan ta’lim turi sifatida ta’riflaydi [5]. A.M.Matyushkin muammoli vaziyatning psixologik tuzilishini ochib berib, unda noma’lum komponent, o‘quvchining bilish ehtiyoji va intellektual imkoniyatlari o‘zaro bog‘liq bo‘lishini ko‘rsatgan [6]. I.Ya.Lerner esa ta’lim metodlarini o‘quvchi faoliyatining xarakteriga ko‘ra tasniflab, qisman izlanish va tadqiqot metodlarini ijodiy tafakkurni rivojlantirishning asosiy vositasi deb hisoblagan [7].

O‘zbekistonlik olimlar ham mazkur muammoni milliy ta’lim tizimi sharoitida atroflicha tadqiq etganlar. J.G‘.Yo‘ldoshev va S.A.Usmonovlar pedagogik texnologiyaning ilmiy asoslarini yoritib, ta’lim jarayonini oldindan loyihalash hamda kafolatlangan natijaga erishish g‘oyasini ilgari surganlar [8]. N.Sayidahmedov yangi pedagogik texnologiyalarning mohiyati va ularni amaliyotga joriy etish shartlarini tahlil qilgan [9]. O‘.Q.Tolipov va M.Usmonboyevalar pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy jihatlarini, R.Ishmuhamedov va hammualliflari esa ta’limda innovatsion texnologiyalarni, jumladan, interfaol metodlarning keng majmuasini amaliy misollar bilan bayon etganlar [10; 11]. R.Mavlonova boshchiligidagi mualliflar jamoasi boshlang‘ich ta’lim pedagogikasiga oid darsligida kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar bilan ishlashning didaktik xususiyatlarini ochib bergan [12]. N.N.Azizxo‘jayeva pedagogik mahorat va texnologiya uyg‘unligi masalasini tadqiq etgan [13].

Shu bilan birga, mavjud ishlar tahlili muammoli ta’lim va interfaol metodlarni aynan boshlang‘ich sinf sharoitida, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda uyg‘unlashtirib qo‘llash masalasi yaxlit tizim sifatida yetarlicha yoritilmaganini ko‘rsatadi. Mazkur maqola ana shu bo‘shliqni ma’lum darajada to‘ldirishga qaratilgan.

Mustaqil fikrlash tushunchasi va uning tarkibiy qismlari. Mustaqil fikrlash deganda shaxsning tashqi ko‘rsatmaga ko‘r-ko‘rona ergashmasdan, o‘z bilimi va

tajribasiga tayanib muammoni ko‘ra olishi, uni hal qilish yo‘llarini izlashi, olingan natijani tanqidiy baholashi va o‘z pozitsiyasini dalillar bilan himoya qila olishi tushuniladi. Bu sifat tug‘ma emas, u maqsadli tashkil etilgan faoliyat jarayonida bosqichma-bosqich shakllanadi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchisining mustaqil fikrlashi bir necha o‘zaro bog‘liq unsurdan tarkib topadi. Eng avvalo, bu bilishga bo‘lgan qiziqish va savol bera olishdir: bola hodisalar zamiridagi sabablarni anglashga intiladi, «nima uchun?», «qanday qilib?» degan savollarni o‘qituvchini kutmasdan o‘zi qo‘yadi. Keyingi unsur taxmin, ya’ni faraz ilgari sura olish bilan bog‘liq: o‘quvchi tayyor javobni kutib o‘tirmasdan o‘z gipotezasini aytishga jur’at qiladi, garchi u xato bo‘lib chiqishi mumkinligini sezsa ham. Bunga dalillash ko‘nikmasi qo‘shiladi - bola o‘z fikrini «chunki» so‘zi bilan davom ettira oladi, hayotidan yoki o‘qiganlaridan misol keltiradi. Tanqidiylik esa o‘zganing va o‘zining mulohazasidagi xato yoxud ziddiyatni payqashda, axborotni ishonchlilik nuqtayi nazaridan baholashda namoyon bo‘ladi. Nihoyat, refleksiya orqali o‘quvchi nimani bilgani, qanday yo‘l bilan bilgani va qayerda qiynalganini anglab boradi, ya’ni o‘z fikrlash jarayonining o‘ziga nazar tashlaydi.

Kichik maktab yoshidagi bolaning tafakkuri konkret-obrazli xarakterga ega bo‘lgani bois, yuqoridagi sifatlarni rivojlantirishda mavhum mulohazalardan emas, balki bolaning hayotiy tajribasiga yaqin, ko‘rgazmali va o‘yin elementlari bilan boyitilgan vaziyatlardan foydalanish samarali bo‘ladi. Shuningdek, bu yoshda o‘qituvchi obro‘si juda kuchli bo‘lgani uchun pedagog o‘z fikrini yagona to‘g‘ri javob sifatida taqdim etishdan saqlanishi, turli fikrlarga teng imkoniyat berishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mustaqil fikrlash rivojida nutqning o‘rni alohida ta’kidlanishi lozim. L.S.Vigotskiy ko‘rsatib berganidek, tafakkur va nutq bir-biri bilan chambarchas bog‘liq: bola o‘z fikrini so‘z bilan ifodalash jarayonida uni aniqlashtiradi, tartibga soladi va rivojlantiradi [2]. Shu bois boshlang‘ich sinf darslarida o‘quvchiga to‘liq javob berish,

o‘z mulohazasini izchil bayon etish, o‘rtog‘ining javobini to‘ldirish yoki unga asosli e’tiroz bildirish uchun imkoniyat yaratish - bu ayni paytda tafakkurni rivojlantirish demakdir. O‘qish savodxonligi darslari bunda alohida salohiyatga ega: matn qahramonining xatti-harakatini baholash, voqealar rivojini oldindan taxmin qilish, matnga sarlavha tanlash, muallif fikriga munosabat bildirish kabi topshiriqlar bolani matn ustida mustaqil mulohaza yuritishga undaydi.

Muammoli ta’lim texnologiyasining boshlang‘ich sinflardagi imkoniyatlari. Muammoli ta’limning mohiyati shundaki, bilim o‘quvchiga tayyor holda berilmaydi, balki maxsus yaratilgan muammoli vaziyatni hal qilish jarayonida o‘quvchining o‘zi tomonidan «kashf» etiladi. Muammoli vaziyat - bu o‘quvchining mavjud bilimi bilan yangi talab o‘rtasida yuzaga keladigan ziddiyat bo‘lib, u bolada hayrat, qiziqish va yechim topishga bo‘lgan ichki ehtiyojni uyg‘otadi [6].

Boshlang‘ich sinf darsida muammoli vaziyat turli yo‘llar bilan yaratilishi mumkin. Eng keng tarqalgan usullardan biri - ziddiyatli faktlarni to‘qnashtirish. Masalan, tabiiy fanlar darsida o‘qituvchi «Qishda daraxtlar nima uchun sovuqdan nobud bo‘lmaydi?» degan savolni qo‘yishi mumkin: bolalar tirik organizm sovuqda halok bo‘lishini biladi, ammo daraxtlar bahorda yana yashnaydi - ana shu ziddiyat fikrlashga turtki beradi. Ikkinchi usul - bilimdagi yetishmovchilikni his qildirish: matematika darsida o‘quvchilarga hali o‘tilmagan usul talab qilinadigan misol beriladi va ular tanish usullar ish bermayotganini o‘zlari sezadilar. Uchinchi usul - amaliy topshiriq orqali muammoga olib kirish: masalan, sinf xonasining bo‘yini qadam bilan o‘lchash topshirilganda turli bolalarda turli natija chiqadi va «nega shunday bo‘ldi, qanday qilib aniq o‘lchash mumkin?» degan muammo tug‘iladi.

Muammoli dars odatda quyidagi bosqichlarda kechadi: muammoli vaziyatni yaratish va muammoni so‘z bilan ifodalash; taxminlar ilgari surish; taxminlarni tekshirish yo‘lini birgalikda belgilash; kuzatish, tajriba yoki matn ustida ishlash orqali taxminni tekshirish; xulosa chiqarish va uni dastlabki taxmin bilan solishtirish; olingan

bilimni yangi vaziyatda qo‘llash. Har bir bosqichda asosiy aqliy ishni o‘quvchilar bajaradi, o‘qituvchi esa yo‘naltiruvchi savollar bilan jarayonni boshqaradi.

Muammoli ta’limni boshlang‘ich sinfda qo‘llashda bir qator didaktik talablarga rioya qilish zarur. Muammo bolaning yosh imkoniyatiga mos, hayotiy tajribasiga bog‘liq va hal qilsa bo‘ladigan bo‘lishi kerak; aks holda u qiziqish o‘rniga ishonchsizlik uyg‘otadi. Muammo ustida ishlashga yetarli vaqt ajratilishi, shoshilinch ravishda tayyor javob aytib yuborilmasligi lozim. Noto‘g‘ri taxmin aytgan o‘quvchi hech qachon kamsitilmasligi, aksincha, uning fikri ham muhokama predmetiga aylantirilishi kerak, chunki xatodan qo‘rqish mustaqil fikrlashning eng katta dushmanidir.

Interfaol metodlar va ularni muammoli ta’lim bilan uyg‘unlashtirish. Interfaol ta’lim atamasi inglizcha «interact», ya’ni o‘zaro harakat qilmoq so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, u o‘quv jarayonining barcha ishtirokchilari - o‘qituvchi va o‘quvchilar, shuningdek, o‘quvchilarning bir-biri bilan faol muloqoti hamda hamkorligiga asoslanadi [11]. Interfaol metodlarning qimmati shundaki, ular har bir bolani, hatto tortinchoq va sust o‘zlashtiruvchi o‘quvchini ham faoliyatga jalb etadi, fikr almashish jarayonida bola o‘z nuqtayi nazarini ifodalashga va boshqalarnikini tinglashga o‘rganadi.

Boshlang‘ich sinflarda quyidagi interfaol metodlar mustaqil fikrlashni rivojlantirishda ayniqsa samarali hisoblanadi. «Aqliy hujum» metodi qo‘yilgan muammo yuzasidan qisqa vaqt ichida ko‘plab g‘oyalarni to‘plashga qaratilgan bo‘lib, unda dastlab hech bir fikr tanqid qilinmaydi; bu bolalarda erkin fikr aytish jur’atini tarbiyalaydi. «Klaster» metodi tayanch tushuncha atrofida bog‘liq so‘z va g‘oyalarni tarmoqlash orqali bilimlarni tizimlashtirishga xizmat qiladi hamda bolaning assotsiativ tafakkurini faollashtiradi. «Venn diagrammasi» ikki yoki uch obyektning o‘xshash va farqli jihatlarini kesishuvchi doiralar yordamida taqqoslashga o‘rgatadi; taqqoslash esa mantiqiy tafakkurning tayanch amallaridan biridir.

Matn ustida ishlashda «Insert» metodi yaxshi samara beradi: o‘quvchi o‘qish davomida o‘zi bilgan, yangi, ajablantirgan va tushunarsiz bo‘lgan o‘rinlarni maxsus

belgilar bilan belgilab boradi, natijada o‘qish passiv jarayondan faol tahlilga aylanadi. «Kichik guruhlarda ishlash» metodida sinf 4-5 kishilik guruhlarga bo‘linib, har bir guruh muammoning muayyan jihatini o‘rganadi va natijani himoya qiladi; bunda bolalar hamkorlikda ishlash, vazifani taqsimlash va umumiy xulosaga kelish tajribasini orttiradi. «Rolli o‘yin» metodida o‘quvchi muayyan qahramon yoki kasb egasi nomidan fikr yuritib, vaziyatga turli nuqtayi nazardan qarashni o‘rganadi. Shuningdek, «Zinama-zina», «Baliq skeleti», «Nima uchun?» kabi grafik organayzerlar sabab-oqibat munosabatlarini anglashga ko‘maklashadi.

Tajriba shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlar muammoli vaziyat bilan uyg‘unlashtirilganda eng yuqori samara beradi. Masalan, dars muammoli savol bilan boshlanadi, so‘ngra «Aqliy hujum» orqali taxminlar to‘planadi, kichik guruhlarda har bir taxmin tekshiriladi, natijalar «Klaster» yoki jadval ko‘rinishida umumlashtiriladi, dars yakunida esa refleksiya o‘tkaziladi. Bunday tuzilmada muammoli ta’lim darsning mazmuniy o‘zagini, interfaol metodlar esa uning tashkiliy shaklini ta’minlaydi. Alohida ta’kidlash joizki, metodning o‘zi maqsad emas: agar «Klaster» shunchaki chiroyli chizma uchun tuzilsa-yu, bolalar undagi bog‘lanishlar ustida mulohaza yuritmasa, metod o‘zining rivojlantiruvchi kuchini yo‘qotadi.

Fikrimizni aniq misol bilan izohlaylik. To‘rtinchi sinfda «Suvning uch holati» mavzusidagi tabiiy fanlar darsi quyidagicha tashkil etilishi mumkin. Dars boshida o‘qituvchi ikkita stakan ko‘rsatadi: birida muz, ikkinchisida suv. «Ikkalasi ham suv bo‘lsa, nega biri qattiq, biri suyuq? Muzni xonada qoldirsak nima bo‘ladi, nega?» degan savol muammoli vaziyatni yuzaga keltiradi. «Aqliy hujum» davomida bolalar o‘z taxminlarini aytadi: «quyosh eritadi», «issiqlik ta’sir qiladi», «muz o‘zi eriydi» va hokazo. So‘ngra kichik guruhlar oddiy kuzatish o‘tkazadi: bir guruh muzning erishini, ikkinchisi issiq suv ustidagi bug‘ni, uchinchisi sovuq stakan sirtidagi tomchilarni kuzatib, ko‘rganlarini yozib boradi. Guruhlar natijalarni taqdim etgach, sinf birgalikda «Klaster» tuzadi: markazda «suv» so‘zi, atrofida uch holat va ular orasidagi o‘tish

jarayonlari joylashtiriladi. Yakunda har bir o‘quvchi «bugun men bilib oldimki...» jumlasini davom ettirib, refleksiya qiladi. Ko‘rinib turibdiki, bunday darsda o‘qituvchi birorta ham tayyor ta’rif aytmaydi - bilimga bolalarning o‘zlari kuzatish, muhokama va umumlashtirish orqali yetib keladi.

Zamonaviy sharoitda interfaol metodlarni raqamli vositalar bilan boyitish ham keng imkoniyatlar ochadi. Elektron doska, ta’limiy o‘yin ilovalari va virtual laboratoriyalar muammoli vaziyatni yanada ko‘rgazmali taqdim etishga, tezkor fikr-mulohaza olishga xizmat qiladi. Biroq bunda ham asosiy mezon o‘zgarmaydi: texnik vosita bolaning fikrlash faoliyatini kuchaytirsagina o‘zini oqlaydi, aks holda u shunchaki ko‘ngilochar unsur bo‘lib qoladi.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari

O‘tkazilgan nazariy tahlil va ilg‘or pedagogik tajribalarni umumlashtirish asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirishning quyidagi pedagogik shart-sharoitlarini ajratib ko‘rsatish mumkin.

Eng avvalo, sinfda psixologik jihatdan xavfsiz muhit yaratilishi kerak. Bola o‘z fikri uchun jazolanmasligiga, masxara qilinmasligiga ishonch hosil qilgandagina gap aytishga jur’at etadi. O‘qituvchining «qiziq fikr aytding», «kim boshqacha o‘ylaydi?» kabi luqmalari sinfda fikrlar xilma-xilligini qadrlash madaniyatini asta-sekin shakllantirib boradi. Ikkinchi muhim jihat savollar madaniyati bilan bog‘liq: faqat xotirani tekshiruvchi «qachon?», «kim?» tipidagi savollar bilan cheklanib qolmasdan, «nima uchun shunday deb o‘ylaysan?», «agar ... bo‘lsa nima bo‘lar edi?», «qanday isbotlash mumkin?» singari ochiq savollarga keng o‘rin berish lozim. Tajribali o‘qituvchilar yaxshi bilishadi: ba’zan bitta o‘rinli savol butun boshli tushuntirishdan ko‘ra kuchliroq ta’sir qiladi.

Bosqichma-bosqichlik tamoyiliga amal qilish ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Birinchi-ikkinchi sinflarda muammoli vaziyatlar sodda, o‘yin va ertak syujetlari bilan bog‘liq holda beriladi, o‘qituvchining yordami ko‘proq bo‘ladi; uchinchi-to‘rtinchi

sinflarga kelib esa o‘quvchilarning mustaqillik ulushi izchil oshirib boriladi - endi ular muammoni o‘zlari ifodalashga, tekshirish rejasini o‘zlari tuzishga o‘rgatiladi. Baholash tizimi ham qayta ko‘rib chiqilishi kerak: faqat yakuniy javobning o‘zi emas, balki unga olib kelgan fikrlash jarayoni ham e’tiborga olinishi zarur. O‘quvchi noto‘g‘ri javobga kelgan bo‘lsa-da, mulohazasi mantiqiy izchil bo‘lsa, bu albatta rag‘batlantirilishi kerak. Va nihoyat, oila bilan hamkorlikni unutmaslik lozim: ota-onalarga bolaning savollarini qadrlash, unga tayyor javob berish o‘rniga birga izlanish tavsiya etiladi, zero uyda so‘ndirilgan qiziqishni maktabda qayta yoqish oson kechmaydi.

Yana bir muhim shart - tabaqalashtirilgan yondashuv. Bitta sinfda tafakkuri turli sur’atda rivojlanayotgan bolalar o‘qiydi: ayrimlar muammoni darrov ilg‘ab, mustaqil yechimga intilsa, boshqalarga qo‘shimcha tayanch savollar, ko‘rgazmali yordamchi vositalar zarur bo‘ladi. O‘qituvchi muammoli topshiriqlarning bir necha murakkablik darajasini tayyorlab qo‘yishi, kuchli o‘quvchilarga ijodiy davom ettirish, qiynalayotganlarga esa yo‘naltiruvchi rejali yordam berishi maqsadga muvofiq. Muhimi, hech bir bola «men baribir uddalay olmayman» degan xulosaga kelmasligi, har biri o‘z darajasida muvaffaqiyat tajribasini his qilishi kerak, chunki aynan muvaffaqiyat hissi keyingi izlanishga ichki turtki beradi.

Mustaqil fikrlash ko‘nikmalarining rivojlanganlik darajasini aniqlashda uchta mezonga tayanish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Bilish mezoni o‘quvchining muammoni ko‘ra olishi va savol qo‘ya bilishini aks ettiradi. Amaliy mezon taxmin ilgari surish, uni tekshirish usulini tanlash hamda xulosani dalillash kabi harakatlarni qamrab oladi. Refleksiv mezon esa o‘z faoliyatini baholay olish, xatosini anglash va uni mustaqil tuzatishda namoyon bo‘ladi. Har bir mezon bo‘yicha past, o‘rta va yuqori darajalarni belgilash o‘qituvchiga har bir o‘quvchining o‘sish dinamikasini kuzatib borish imkonini beradi.

Xulosa. O‘tkazilgan tahlil quyidagi xulosalarga kelish imkonini berdi. Boshlang‘ich sinf davri mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning sensitiv davri

bo‘lib, bu imkoniyatdan foydalanmaslik o‘quvchining keyingi butun ta’lim yo‘liga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Mustaqil fikrlash yaxlit sifat sifatida savol qo‘ya olish, taxmin ilgari surish, dalillash, tanqidiylik va refleksiya kabi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi hamda ularning har biri maqsadli pedagogik ta’sir obyekti bo‘lishi lozim.

Muammoli ta’lim o‘quvchini bilimni «kashf etuvchi» faol subyektga aylantiradi, interfaol metodlar esa bu jarayonga sinfning har bir a’zosini jalb etib, fikr almashish va hamkorlik muhitini ta’minlaydi. Ikkala yondashuvning uyg‘unligi - muammoli vaziyatning mazmuniy o‘zak, interfaol metodlarning tashkiliy shakl sifatida birlashuvi - boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirishning eng samarali yo‘li hisoblanadi.

Buning uchun sinfda psixologik xavfsiz muhit yaratish, ochiq savollarga keng o‘rin berish, bosqichma-bosqichlik tamoyiliga amal qilish, fikrlash jarayonini baholash va oila bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish zarur. Kelgusi tadqiqotlarda mazkur pedagogik shart-sharoitlarning samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali empirik tekshirish hamda boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun muammoli-interfaol darslarning metodik ishlanmalar to‘plamini yaratish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. - Toshkent, 2020.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. - Москва: Лабиринт, 1999. - 352 с.
3. Dewey J. How We Think. - Boston: D.C. Heath and Company, 1910. - 224 p.
4. Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка. - Москва: Педагогика-Пресс, 1994. - 528 с.
5. Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории. - Москва: Педагогика, 1975. - 368 с.
6. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. - Москва: Педагогика, 1972. - 208 с.

7. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. - Москва: Педагогика, 1981. - 186 с.
8. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. - Toshkent: O‘qituvchi, 2004. - 104 b.
9. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: Moliya, 2003. - 172 b.
10. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. - Toshkent: Fan, 2006. - 260 b.
11. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. - Toshkent: Iste’dod, 2008. - 180 b.
12. Mavlonova R., To‘rayeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika. - Toshkent: O‘qituvchi, 2001. - 512 b.
13. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. - Toshkent: TDPU, 2003. - 174 b.